

ТИЖДЕНЬ П'ЯТНАДЦЯТИЙ

Сміх

Раніше тобі вже вдалося дізнатися про **насмійшку** та її різновиди. А нині ти маєш змогу з'ясувати, що ж таке **сміх** загалом і який він буває. А ще – чим **посмішка** відрізняється від **усмішки** і чому не варто плутати ці слова.

Сміх – це вираз **емоційного стану людини**, пов'язаного з переживанням позитивних, радісних подій. У процесі дорослішання сміх стає виразом усе складніших емоційних станів людини. Зазвичай зовнішнім виявом сміху є зміна **міміки обличчя**.

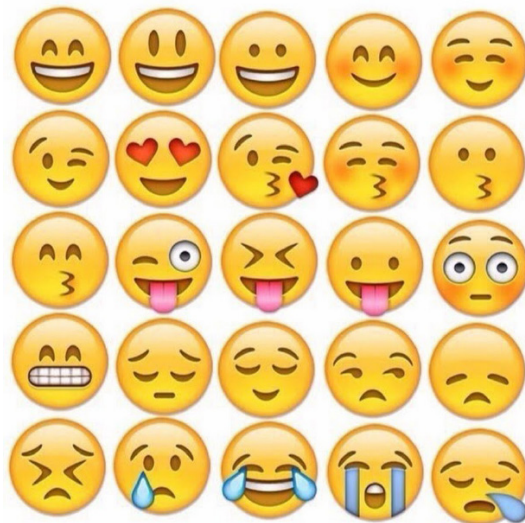
Люди можуть сміятися з **багатьох причин і в різних ситуаціях**, а отже, можна говорити про різні **види сміху**. Наприклад, про веселий і сумний, підбадьорливий і залякувальний, дружній і ворожий, боязкий і відвертий, прихований і відкритий, добросердний та іронічний, наївний і саркастичний, грубий і лагідний, сором'язливий і завзятий... Можливо, саме тому, що сміх такий різний, науковці ще не вивчили його всебічно й глибоко.

Інтенсивність сміху теж буває різною. Інколи сміх – це лише ледь помітна **усмішка** (чи ж **посмішка**), в інших ситуаціях людину **сміх розбирає**. А в деяких випадках можна **аж лягати від сміху**, **аж лягати покотом від сміху**, **аж падати від сміху**, **давитися сміхом**, **ледве не луснути від сміху**...

Слова, якими ми позначаємо **інтенсивність сміху**, уже смішні. Переконайся в цьому: **смішки**, **сміхотня**, **хіхоньки**, **гигікання**, **регіт**, **регіння**, **реготня**, **гоготання**, **гоготіння**...

Метою багатьох **творів різних жанрів**, які тобі вже довелося читати / слухати / дивитися або які на тебе ще чекають, – якраз і є викликати сміх або щонайменше усмішку. Такі твори називають **жартівливими**, **гумористичними** або **комічними**. Ось назви деяких таких жанрів: **приказка**, **прислів'я**, **примовка**, **чукикалка**, **жарт**, **анекдот**, **шарж**, **байка**, **гумореска**, **усмішка**, **фейлетон**, **сатира**, **комедія**, **трагікомедія** тощо. І навіть у цілком серйозних творах автори намагаються деінде використовувати смішні епізоди.

Жартівливі, **гумористичні** твори найчастіше викликають у нас усмішку, а от **комічні** твори часто можуть викликати і **посмішку**. Чим же відрізняється усмішка від посмішки? **Посмішка** відбиває **глузування**, **кепкування**, **іронічне ставлення**, що супроводжується особливим виразом обличчя (губ, очей), а **усмішка** виражає **веселість**, **радість**, **приятність** (із відповідним виразом обличчя).

Наведені тут приклади для позначення інтенсивності сміху – це, як ти розумієш, **фразеологічні звороти**, а ще ж є різні слова на позначення цього

Звукова інформація

Сміх, про який ішлося в попередній статті, становить собою **звукову інформацію**. Пригадай, що ти вже загалом знаєш про **інформацію**, щоб зрозуміти особливість такого її різновиду, як звукова.

Інформація – це сприйняті й осмислені людиною відомості, повідомлення про навколишній світ, про явища, які відбуваються в ньому, тощо. Інформації притаманні такі **властивості**, як *повнота, корисність, зрозумілість, своєчасність (актуальність), достовірність, скороминущість* та ін. З інформаційними повідомленнями пов'язані такі процеси діяльності людини (**інформаційні процеси**), як *пошук, отримання, зберігання, передавання, опрацювання, оцінювання* та ін.

Сприймати інформацію з навколишнього світу людина здатна різними **каналами**, якими є органи чуття (*очі, ніс, вуха, язик, шкіра*). Відповідно розрізняють п'ять основних видів інформації.

Різними каналами сприйняття інформації людина сприймає різні **форми подання** (існування) інформації, а саме:

- **жестову**, що відображається за допомогою міміки, жестів, системи жестових сигналів тощо (зорове сприйняття);
- **символьну**, що існує у вигляді літер, цифр, знаків (наприклад, дорожніх) тощо і забезпечує подання нескладної інформації про різні події (зорове сприйняття);
- **текстову**, що передається у вигляді упорядкованих символів, літер, а отже, забезпечує подання більш складної інформації, порівняно з попереднім видом (зорове сприйняття);
- **числову**, що представлена у вигляді цифр і знаків, які позначають математичні дії тощо (зорове сприйняття);
- **графічну**, яка існує у вигляді зображень, схем подій, предметів, графіків (зорове сприйняття);
- **звукову**, яка існує у вигляді різноманітних звуків, як природних, так і штучних, тобто створених людиною, і може бути записана для зберігання й подання (слухове сприйняття).
- **відео (комбіновану, мультимедійну)**, яка поєднує різні види подання інформації (зорове та слухове сприйняття).

Сміх, плач, зітхання, покашлювання, скрипіння, шурхіт, шарудіння тощо – це все звукова інформація, яка є важливим для людини джерелом відомостей про безпеку або небезпеку в навколишньому середовищі. Найінформативнішим джерелом **звукової інформації** для людини є **мовлення**, тобто інформація, яка передається за допомогою **звуків мовлення**.

Увага!

Науковці стверджують, що ступінь запам'ятовування й розуміння інформації значною мірою залежить від форми її подання, а отже, і від способу її сприйняття.

Найгірше запам'ятовується **звукова інформація**, **краще** – **символьна, графічна, текстова**, а **найкраще** – інформація, де поєднано кілька форм подання (**візуалізована інформація**).

Протитип

Будь-який **прозаїк, драматург чи поет** черпає ідеї для своєї творчості у спостереженнях за довкіллям та людьми.

Інколи якась людина привертає особливу увагу митця, і тоді він вирішує написати про неї **художній твір**. Якщо автор у своєму творі зображує цю людину такою, якою вона була в дійсності, зберігає її ім'я, прізвище та інші достовірні факти про неї, то з'являється **біографічний твір**. Однак інколи письменник бере життя якоїсь реальної людини за основу для свого твору, але показує події дещо інакше, називає свого персонажа іншим іменем тощо. Тоді говорять, що у **персонажа** твору є **прототип**.

Прототип (від грецьких слів *πρῶτος* – перший і *τύπος* – відбиток) – це прообраз, зразок, оригінал. Своєю чергою **прототип персонажа в мистецькому творі** – це конкретна особа (зокрема, історична), факти життя або риси характеру якої митець кладе в основу образу свого персонажа в художньому творі.

Як це відбувається? Уяви, що письменник особисто знав якусь дитину. Спілкування з цією дитиною так йому сподобалося, що він вирішив написати про неї твір. Але не просто про конкретного хлопчика чи дівчинку, а про всіх дітей, схожих на нього чи неї. У такому разі **дитина, яку знав письменник, стає прототипом персонажа у творі, який напише цей письменник**. Крім реальних людей, яких письменник знав особисто, прототипами персонажів можуть ставати люди, про яких він дізнався з інших джерел інформації (наприклад, із літописів, хронік чи газетних дописів).

Увага!

Іменник чоловічого роду **прототип** у формі родового відмінка однини може мати різні закінчення залежно від значення.

Якщо йдеться про людину, то тоді маємо закінчення **-а**: *У цього персонажа не було реального прототипа.*

Якщо ж йдеться про взірець, первісний вигляд чого-небудь, то тоді маємо закінчення **-у**: *Ми не маємо прототипу цього виробу.*

Є чимало **дитячих творів**, де автори зобразили персонажів, маючи перед очима якийсь прототип – дітей, яких вони знали.

Наприклад, **Льюїс Керролл**, який створив чудернацькі історії про Алісу («*Аліса в Країні Див*») за прототип мав знайому йому дівчинку Алісу Лідделл, з

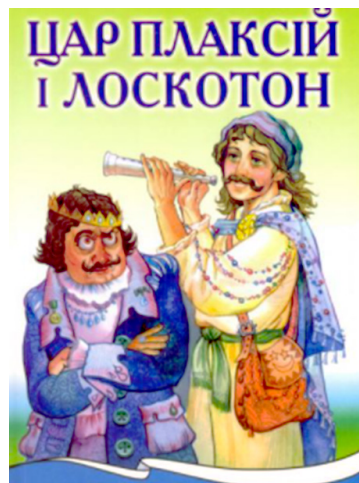
якою вони часто спілкувалися. Під час прогулянок письменник розповідав Алісі історії, на основі яких згодом з'явилися твори.

А, скажімо, для **Александра Мілна**, який створив казкові історії про Вінні-Пуха, **прототипом** хлопчика Крістофера Робіна став син – Крістофер Робін Мілн. На день народження Александр Мілн подарував своєму синові медвежа Тедді. Хлопчик дуже полюбив цю іграшку й ніколи з нею не розлучався... Так і з'явилася історія про Крістофера й Вінні.

Шотландський письменник **Джеймс Баррі** створював свої історії про хлопчика Пітера Пена, який не хотів ставати дорослим, за **прототип** маючи свого старшого брата Девіда, який загинув унаслідок нещасного випадку на ковзанах за день до свого 14-річ-

чя. Саме тому Джеймс Баррі й вигадав персонажа Пітера, який назавжди залишається дитиною.

У своїх творах письменники можуть брати за **прототипів** будь-кого, навіть самих себе. Саме так зробив **Василь Симоненко** у творі «**Цар Плаксій і Лоскотон**». В казковому образі Лоскотона поет зобразив себе як веселу й життєрадісну людину. Звісно ж, читач може й не зрозуміти цього, якщо не поцікавиться спогадами Олесь Симоненка – сина поета. Як згадує Олесь, батько сам йому сказав, що зобразить себе Лоскотомом, який бореться з усілякими лиходіями й плаксіями.

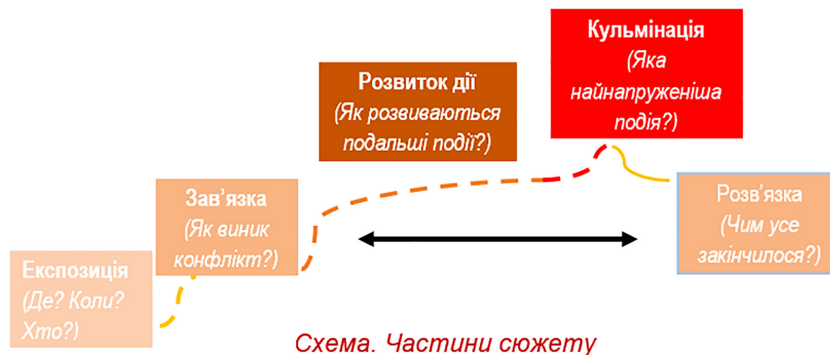
Експозиція

Сюжет, про який ти вже багато чого знаєш, складається з п'яти компонентів: експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація та розв'язка. Допоможе тобі згадати цю структуру відома вже схема.

Зараз поговоримо про особливості першого компонента – експозиції.

Експозиція (латинське *expositio* – виклад, опис, пояснення, від *expono* – виставляю, розкладаю, показую) – це **початкова частина** художнього твору, де стисло подається ситуація перед **зав'язкою**, зокрема наводиться інформація **про час і місце події** (дії), обставини, у яких діятимуть персонажі, а також уводяться деякі **персонажі**.

Експозиції бувають як дуже стислими, так і доволі розлогими.

Наприклад, у народній казці про Курочку Рябу та й у багатьох інших **епічних** творах **усної народної творчості** експозиція часто обмежена такими словесними формулами: *Жили були дід і баба. І була в них Курочка Ряба. ... Жив собі (був собі) дід та баба. ... Було це за царя Гороха, коли людей було трохи. ... В однім місті... В однім селі... Це було там, де нас немає... Це було тоді, коли нас не було ще на світі...*

А бувають **розлогі експозиції**, коли автор на початку твору пропонує читачам детальні **описи** місця й часу подій, **історичні довідки** тощо. Усе це він робить для того, щоб читач глибше занурився в атмосферу **світу, створеного письменником**, у якому далі діятимуть **персонажі** й де відбуватимуться всі наступні **події**.

А ще розлога експозиція допомагає налаштуватися емоційно на сприйняття наступних подій. Переконайся в цьому, прочитавши початок повісті Мії Марчен-ко «Місто тіней».

Розділ I

Приїзд

То було дивне місто. Платформи автовокзалу випиралися просто в огорожу глибокого каналу. Зранку, коли під'їжджали до Міста біля Моря, почало сніжити, і Марта навіть трохи зраділа. Вона любила сніг, він вибілював світ довкола, робив чистішим. Та на вокзальній площі від білої ковдри майже нічого не лишилося, крихітні сніжинки, що торкалися нерухомої води каналу, також одразу зникали. Автобус повільно розвернувся і врешті причалив до платформ, мов корабель до пірсу.

Ледве втримуючи напхану речами сумку, дівчинка вибралася назовні. Довкола вирувала штовханина: пасажирів отримували багаж, зустрічаючи обнімали прибулих, хтось когось гукав, і всі поспішали. Та скільки дівчинка не ставала навшипиньки і не крутила головою, довготелесої фігури батька видно не було.

Що ж таке? Пані Олена, літня жіночка, яка взялася наглядати за Мартою по дорозі, телефону-вала йому лише дві години тому, перш ніж зйти

на власній зупинці. Може, він переплутав рейс? Дівчинка багато разів чула від тітки Кіри, що на Алекса не можна покладатися, але щоб аж так... Невже він забув?

Щоб позбутися штовханини, вона відійшла вбік, до лавок біля каналу. Там на чавунній огорожі сидів великий мартин із золотавими очима і присіплю розглядав Марту, наче занадто відповідальний прикордонник.

— Мене мають зустріти, — навіщося повідомила йому дівчинка.

Мартин схилив голову набік і кліснув. Марта зіткнула, поставила сумку на засніжену лаву і розирнулася довкола. Над накривками платформ стрімів чорний тризрусний шпиль якоїсь велетенської будівлі, на його вершечку осяйно зблискував флюгер. Трохи далі дівчинка розгледіла ще один шпиль, проте нижчий, масивніший.

Ні. Вона навіть дивитися не буде. Дівчинка повернулася спиною до шпилів та вокзальної площі і втупилася у воду. Звідти, мов із глибокого колодязю, на неї дивилося таке саме дванадцятирічне дівча з довгим волоссям, скуйовдженим після безсонної ночі, тільки вбрання у тої дівчинки було геть чорне.

«Тобі сподобається, — Алекс, мабуть, повторив це не менше ста разів. — Знайду тобі гарну школу, з'являться нові друзі. Ось побачиш. Все буде добре. Ну, годі. Годі, моя любя. Не треба більше плакати».

Навіть зараз, згадавши його слова, дівчинка обурено пересмикнула плечима. Що за дурню він

вигадав? Вона не плакала навіть на похороні. Навіть, коли покидала їхню з мамою квартиру і знала, що це назавжди, бо тітка Кіра її продає. Наче тут зарадиш слізьми. Мама більше немає. В Марти лишився тільки Серафін.

Дівчинка застромила руки до кишень, пальці лівої одразу намацали фігурку. Стало трохи легше.

Серафін був мамин янгол, старовинна ялинкова прикраса. Мама розповідала, що знайшла його у чарівній сувенірній крамниці Міста біля Моря, невдовзі після того, як народилася Марта. Пір'я на крилах, кучеряве волосся були на диво тонко викарбувані. Мабуть, через це янгол виглядав немов живий.

Малою Марта завжди просила потримати його хоч на хвилику, але мама не дозволяла. А рік тому раптом подарувала. Зняла з ялинки, коли вони вдвох святкували Різдво, про яке ніхто не знав, що воно — останнє.

Ну і нехай. Якщо батько по неї не приїде, вона знайде собі прихисток десь на каналі і буде жити там разом із Серафіном. Цілими днями роздивлятиметься крижинки, дивитиметься на небо і хмари, потоваришує з мартинами. Нічого, що спати на вулиці холодно, вона не боїться. Вона взагалі тепер майже нічого не боїться, бо все найжахливіше вже сталося.

«Може, так буде навіть краще, — ображено розмірковувала Марта. — Краще, ніж жити з тіткою Кірою, з її полохливими зойками і маніакальною

Тут на трьох сторінках читачі багато чого дізнаються **про місце (дивне Місто біля Моря) та час подій (зима напередодні Різдва), про головну героїню та про сумні події, які трапилися в її житті раніше. Але цими трьома сторінками експозиції**

позиція не обмежується. Можна передбачити, що далі буде ще більше інформації про цей дивний світ дванадцятирічної дівчинки Марти, де з нею відбудеться чимало неймовірних і таємничих подій (адже це **пригодницько-фантастична повість**).

Вдумливі читачі ніколи не перегортають навіть найдовшу **експозицію**, адже без інформації, яку **автор** дає на початку твору, можна не зрозуміти всіх інших подій.

Види римування

Пригадай, що ти пам'ятаєш про **риму** (латинське *rhythmus* – ритм; розмір; розмірність, сумірність, узгодженість). Так, це **співзвучність кінцівок рядків у поезії**. І, як ти вже добре знаєш, рими бувають **точні й неточні, багаті й бідні** тощо. А ще, коли ми говоримо про рими, то нам важливо помічати їх порядок у віршах. У такому разі ми говоримо про **римування**.

Залежно від того, які кінцівки рядків між собою **співзвучні**, розрізняють кілька **видів (форм) римування**. Основними є такі.

Паралельне римування – це випадок, коли в **катрені (чотиривірші)** римуються кінцівки **суміжних рядків (1/2, 3/4): аабб ввгг** і так далі. Прикладом може бути такі рядки:

<i>Ще не вмерла України і слава, і воля,</i>	<i>а</i>
<i>Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.</i>	<i>а</i>
<i>Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.</i>	<i>б</i>
<i>Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.</i>	<i>б</i>

Приспів:

<i>Душу й тіло ми положим за нашу свободу,</i>	<i>в</i>
<i>І покажем, що ми, браття, козацького роду.</i>	<i>в</i>

(Державний Гімн України)

Перехресне римування – це таке римування, за якого співзвучними між собою в **катрені (чотиривірші)** є кінцівки **непарних рядків (1/3) та парних рядків (2/4): абаб вггв** і так далі. Наприклад:

<i>Країн багато на великій карті,</i>	<i>а</i>
<i>Та серед них – вона, твоя єдина.</i>	<i>б</i>
<i>Її люби і будь завжди на варті,</i>	<i>а</i>
<i>Бо це твоя земля, це Україна.</i>	<i>б</i>

(Мар'яна Савка, «Україна»)

Кільцеве (охопне, оповите) римування передбачає співзвучність у **катрені (чотиривірші)** кінцівок **першого й четвертого та другого й третього рядків: абба вггв** і так далі. Ось приклад:

<i>Як солодко в північній тишині</i>	<i>а</i>
<i>Давно прочитані книжки перегортати</i>	<i>б</i>
<i>І знову – з радістю і сумом – зустрічати</i>	<i>б</i>
<i>Все те, що снилося в напівзабутим сні.</i>	<i>а</i>
<i>Тоді весна по серцю б'є крилом,</i>	<i>в</i>
<i>І давня музика сплітається і тане,</i>	<i>г</i>
<i>І новим променем виблискує в тумані</i>	<i>г</i>
<i>Те, що здавалося напівзабутим сном.</i>	<i>в</i>

(Максим Рильський, «Як солодко в північній тишині...»)

А ще є **внутрішнє римування**, тобто коли римуються якісь слова всередині одного рядка, як-от приміром у вірші **Олекси Слісаренка «Ранній сніг»**:

*О, який розмах, розбіг! Білий сніг, ранній сніг!
Жовтий килим, шитий білим, на зів'ялих травах ліг.*

Є й таке римування, яке називають **наскрізним, або моноримою**. Це римування, за якого співзвучними є всі рядки у вірші за зразком *аааааа*, наприклад:

<i>Здається, часу і не гаю,</i>	<i>а</i>
<i>а не встигаю, не встигаю!</i>	<i>а</i>
<i>Щодня себе перемагаю,</i>	<i>а</i>
<i>від суєти застерігаю,</i>	<i>а</i>
<i>і знов до стрічки добігаю,</i>	<i>а</i>
<i>і знов себе перемагаю,</i>	<i>а</i>
<i>і не встигати не встигаю,</i>	<i>а</i>
<i>і ні хвилиночки ж не гаю!</i>	<i>а</i>

(Ліна Костенко)

Маємо сподівання, що, на відміну від **ліричного героя** Ліни Костенко, ти все **встигаєш**, бо часу не **гаєш**, і рими в рядках **прекрасно впізнаєш**.

Якщо ж у якомусь вірші ти не помітиш **римування**, то, можливо, це **неримований вірш**, який ще називають **верлібром**, або це **вірш**, який треба трішки інакше читати, щоб побачити, який у ньому **вид римування**. Порівняй такі способи запису тих самих віршових рядків:

<i>Де ж того євшану взяти,</i>	
<i>Того зілля-привороту,</i>	<i>а</i>
<i>Що на певний шлях направить, –</i>	
<i>Шлях у край свій повороту?!</i>	<i>а</i>

(Олександр Олесь, «Євшан-зілля»)

<i>Де ж того євшану взяти, Того зілля-привороту,</i>	<i>а</i>
<i>Що на певний шлях направить, – Шлях у край свій повороту?!</i>	<i>а</i>

Виходить, що вірш надруковано в **чотири** рядки, а насправді це всього **два довгі** римовані рядки, у яких можна легко побачити **паралельне (суміжне) римування**.

Бувають, звісно, й інші випадки римування, про які ти поступово дізнаватимешся, усе глибше пізнаючи секрети віршування.

Антоніми

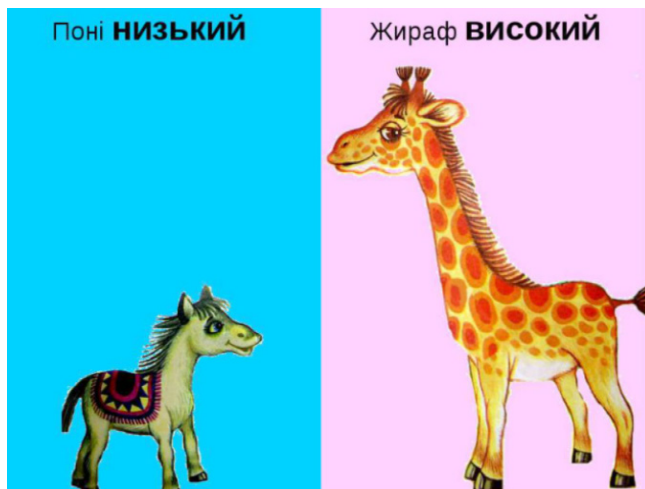
Тобі вже відомі такі поняття, як **синонім, антонім, омонім** та інші. Тож зараз уважніше розгляньмо такі **мовні одиниці**, які називаються **антонімами**, або антонімічними парами.

Антоніми (від грецьких *αντι* – протилежне і *ὄνομα* – ім'я) – це **слова** (зазвичай однієї частини мови), а також **фразеологізми, морфеми** й навіть **словосполучення й речення**, які мають **протилежні значення**. Своєю чергою **антонімія** – це **зв'язок** між антонімами.

Увага!

Імєнник чоловічого роду антонім, як і подібні до нього інші мовознавчі терміни (синонім, омонім, паронім тощо) у **формі родового відмінка однини** має закінчення **-а**: *Мені не вдалося знайти у вірші антоніма.*

Найповніше й найвиразніше **явище антонімії** спостерігаємо на рівні **слів**. Антонімія між словами виникає тоді, коли **значення** двох слів є **протилежними**. Наприклад, прикметники *високий* і *низький* мають спільне значення – «характеристика за зростом», однак виражають протилежне, тобто ніби різні краї висоти.

Антоніми зазвичай виникають для позначення:

- протилежної якості чи стану: *хороший* – *поганий*, *багатий* – *бідний*, *яскравий* – *тьмянний*, *холод* – *тепло*;
- протилежних абсолютних ознак або заперечень: *живий* – *мертвий*, *зрячий* – *сліпий*, *присутній* – *відсутній*, *так* – *ні*, *платний* – *безплатний*;
- протилежної кількості: *багато* – *мало*, *надлишок* – *брак*, *все* – *ніщо*;
- протилежної інтенсивності дії: *палати* – *тліти*, *поспішати* – *зволікати*;
- протилежно спрямованих або взаємно зворотних дій, явищ, ознак, напрямків тощо: *підніматися* – *спускатися*, *починати* – *кінчати*, *кращати* – *гіршати*, *купувати* – *продавати*, *вигравати* – *програвати*;
- дії або стану та їх припинення: *рухатися* – *спинятися*, *життя* – *смерть*;
- протилежної ознаки дії або якості: *дуже* – *злегка*, *надто* – *недостатньо*;
- протилежного місця: *тут* – *там*, *далеко* – *близько*, *вгорі* – *внизу*;
- протилежного часу: *зранку* – *увечері*, *день* – *ніч*;
- та ін.

Як бачиш, **антоніми** – дуже поширене в мові явище, і це й не дивно, адже у світі дуже багато протилежного. Людина все це помічає і відображає в мові.

Увага!

Май на увазі, що **антоніми** – це **крайні, протилежні точки** якоїсь ознаки, дії, стану тощо. Тому, наприклад, серед слів *холодний* – *прохолодний* – *теплый* – *гарячий* антонімами є лише два слова: *холодний* і *гарячий*.

Якщо ми додамо до якогось зі слів *холодний* і *гарячий* **заперечну частку не**, то не отримаємо **антоніма**, оскільки «не холодний» – це не обов'язково «гарячий», а «не гарячий» – це не обов'язково «холодний». Тож варто бути уважними!

Антоніми бувають **різнокореневими** (дивися приклади вище) і **спільнокореневими**, які утворені за допомогою **префіксів** або **суфіксів** (*в'їхати* – *виїхати*, *зацвісти* – *відцвісти*, *воля* – *неволя*, *революція* – *контрреволюція*) або й за допомогою інших основ (*людинолюб* – *людиноненависник*, *глибоководний* – *мілководний*).

Щодо слів із **префіксами** *не-* і *без-*, то **антонімами** можна вважати тільки ті пари слів, які **максимально протилежні за значенням**: *друг – недруг, безпечний – небезпечний, грішний – безгрішний*.

Натомість слова із цими **префіксами**, які просто заперечують значення вихідного слова, до антонімів не належать, оскільки виражають не крайню, а неповну протилежність, порівняй: *молодий – немолодий – старий, корисний – безкорисний – шкідливий*. У наведених прикладах антонімами є слова *молодий – старий* і *корисний – шкідливий*.

Явище антонімії широко використовують для створення різноманітних **художніх ефектів** (протиставлення, жартування) тощо. Наприклад, є такий художній прийом, як **антитеза**, який ґрунтується на різкому протиставленні предметів і явищ у межах одного або сусідніх речень: *Той мурує – той руйнує. Бідний плаче, а багатий скаче*.

Уживання прийменника *з* та його варіантів *із* / *зі* / *зо* та однозвучних префіксів

Раніше тобі стали відомі основні **секрети милозвучності нашої мови**. І ти вже чудово знаєш, що **основний секрет** дуже простий: красиво й легко звучатимуть слова у фразі, якщо в ній **приголосні звуки рівномірно чергуються з голосними**, наприклад:

Учора в озері була дуже тепла вода.

Як же досягти цього? Доволі просто. Ти вже знаєш, як забезпечити милозвучність за допомогою доречного вибору у фразі **прийменників *у* та *в*** чи **префіксів *у-* та *в-***, а також **сполучників *і* та *й***:

*ми в озері / вона в морі / він у ставку,
вона вчора читала / він учора читав;
бабуся й онук, мама й тато, брат і сестра*

А зараз ти відкриєш ще один **секрет милозвучності нашої мови**, і пов'язаний він з уживанням **прийменника *з*** та його **варіантів *із*, *зі* та *зо***. Але спочатку проведи невеличкий експеримент, щоб побачити, чому мовці використовують ці прийменники. Для цього прочитай уголос таку пару речень:

1. *З мною з школи вийшов з сміхом Іван з сумкою з своїми речами.*
2. *Зі мною зі школи вийшов зі сміхом Іван із сумкою зі своїми речами.*

То як? Який варіант речення було **легше вимовляти**? Безперечно, другий, адже в ньому не було значного нагромадження поряд приголосних звуків завдяки появі голосного звука [і].

Тепер, коли тобі із власного досвіду стала очевидною корисність вибору різних варіантів прийменників ***з/із/зі(зо)*** для забезпечення милозвучності, сформулюймо **орфографічні правила**: коли варто писати прийменник *з*, коли – прийменник *із*, а коли – прийменники *зі* чи *зо*. Для цього скористаймося табличкою.

Увага!

Наведене далі в таблиці частково стосується й **складних прийменників**, які пишемо з дефісом: *з-за, з-над, з-перед, з-під, з-поза, з-поміж, з-понад, з-попід, з-посеред, з-проміж*, адже деякі з них мають «милозвучні» варіанти, а саме: *із-за* та *із-під*.

Позиції вживання прийменника **з** та його варіантів **із**, **зі** (**зо**)

Прийменник	На початку речення	У середині речення
з	Перед буквою, що позначає голосний звук : З уроків нас відпустили.	Перед буквою, що позначає голосний звук , незалежно від закінчення попереднього слова чи паузи: Твір з української мови .
	Перед буквою, що позначає один приголосний (крім свистячих з, с, ц та шиплячих ч, ш, ж , а також дз, дж, щ): З лісу йде тепло.	Після букви, що позначає голосний звук , перед буквою, що позначає один приголосний звук (крім свистячих та шиплячих): Ми з любов'ю дивимося на батьків .
	Рідко перед буквосполученням, що позначає два приголосні звуки (крім тих, які починаються на свистячий або шиплячий): З другого боку простяглися поля .	Рідко після букви, що позначає голосний звук , перед буквосполученням, що позначає два приголосні звуки (крім тих, які починаються на свистячий або шиплячий): Вона відвідала з друзями Київ .
із	Перед буквою, що позначає один свистячий чи шиплячий звук (з, с, ц, дз, ш, ч) та рідше перед буквосполученням чи буквою, що позначає два звуки , перший із яких свистячий або шиплячий (щ [шч], сх тощо): Із серця лине пісня .	Перед буквосполученням, що позначає два приголосні звуки (найчастіше не свистячі й не шиплячі): Із Бразилії прийшов лист .
	Перед буквосполученням, що позначає два приголосні звуки , перший із яких свистячий чи шиплячий (зв, зн, св, цв, дзв, ств, жв, шт, чв, щ тощо): Зі святом!	
зо	Завжди вживаємо із числівниками два, три , інколи – перед займенником мною та рідко – в деяких інших випадках: Позичив зо дві сотні; Він був зі (зо) мною. Він ледь не падав зо сміху .	

Увага!

Трапляються відхилення від наведених у таблиці правил уживання **прийменника з та його варіантів із, зі**, що спричинено вимогами поетичного мовлення або особливими стилістичними потребами.

Префікс **із-** пишемо зрідка там само, де й префікс **з-** (**ізжовкнути, ізнов, ізсередини**), **зі-** – перед коренем на дві букви приголосних або на **б, п, в, м, ф + я** (**зібгати, зірвати, зійти, зів'ялий, зіп'ястися**), **зо-** – перед коренем на дві букви приголосних (зрідка) (**зогрівати, зомлівати, зотліти, зозла, зогнути, зоставляти**).

Запам'ятай, що в деяких виразах правильно вживати лише такі прийменники: *згідно з наказом, згідно зі статтею, згідно зі списком, згідно зі сценарієм, згідно із запитанням, насміхатися з товариша* тощо.

Партитура

Партиту́ра (італійське *partitura* – розподіл) – це графічне розмічання **тексту**, який треба **усно виголошувати**, за допомогою **системи позначок (знаків)**, які підказують, які слова чи частини тексту варто виділити **голосом**, де зробити **паузу** чи уповільнити мовлення, тощо. Партитура особливо важлива для декламатора, адже допомагає зафіксувати потрібне в тексті, щоб потім це легко **відтренувати, відрепетирувати** до часу безпосереднього виступу.

До речі, **репетиція** – це повторення (від латинського *repetitio* – повторення, похідного від *repetere* – знову направляти; поновлювати).

Найбільш поширені **знаки партитури** за місцем розташування в тексті поділяють на **три групи: рядкові, нарядкові та підрядкові**.

Рядкові знаки

1. **Прямі риски** |, ||, |||: ними варто позначати **фразові паузи** різної тривалості, а саме | – коротка (на рахунок *раз*); || – довша (на два рахунки *раз, два*); ||| – довга (на три рахунки *раз, два, три*).

У сучасному світі | вміння говорити правильно – || надзвичайно важливе. ||| Без нього || складно досягти успіху.

2. **Дужки кутові, або ламані**, < >: ними варто позначати **вторинну, додаткову інформацію**, яку треба вимовити ніби трішки зниженим тоном і пришвидшено.

Вийти перед аудиторію, <погодьмося> інколи дуже складно.

3. **Дужки квадратні** [ ]: ними варто позначати **слово (або слова)**, які потрібно додати, щоб утримати **непевний зміст** речення, знайти потрібну інтонацію.

Під час виходу перед аудиторію не тільки недосвідчені інколи губляться – [навіть] майстри можуть знітитися.

4. **Лапкí « »**: ними варто позначати **слова**, які треба вимовити своєрідно, ніби з іншим значенням, наприклад, **прихованим, смішним, іронічним**.

Що ж робити, щоб навчитися добре виступати. Звісно, «нічого».

Нарядкові знаки

5. **Знак наголосу '** : цей знак варто поставити над усіма-усіма словами, у правильному **наголошуванні** яких сумніваєшся. Для цього, безперечно, спочатку варто заглянути **в орфоепічний словник**.

Відомості про партиту́ру – неоціненна підтримка для оратора-початківця.

6. **Стрілка вгору** : нею варто позначати потребу в **підвищенні тону** для вираження **незавершеності** вислову, **питальності, непевності**, а також для **окличності чи звертання** тощо.

 Що ти можеш зробити, щоб стати вправним оратором?

7. **Стрілка вниз** : нею варто позначати доцільність **пониження тону** для вираження завершення фрази чи її певної частини.

Що ти можеш зробити, щоб стати вправним оратором?

8. **Знак «дашок»** ^: ним варто показати **злам інтонаційного малюнка** фрази, коли відбувається різкий перехід від підвищення до пониження інтонації чи навпаки (таке часто потрібно під час протиставлення).

Щоб стати добрими промовцями, одні – невтомно вправляються, ^ а інші, на жаль, лінуються.

Підрядкові знаки

9. **Суцільний відрізок підкреслення** _____: ним варто позначити **логічно наголошене слово чи слова**, тобто те, що значеннєво важливе у фразі. Важливо, що логічно наголошені частини можуть змінюватися залежно від **мети промовця**, порівняй:

Я хочу бути добрим промовцем. (Хто?)

Я хочу бути добрим промовцем. (Яким?)

Я хочу бути добрим промовцем. (Ким?)

10. **Пунктирний відрізок підкреслення** _ _ _ _: ним варто позначати **уповільнення вимовляння** для привернення уваги до слова чи якихось слів, що є **значущими**.

Щоб стати справжнім оратором, треба багато працювати.

11. **Стрілка прямо** : нею варто показувати **прискорення темпу** вимовляння для позначення **вторинності, додаткового характеру інформації**.

Промовцями, як казав давньоримський оратор Цицерон, не народжуються, ними стають.

12. **Знак легато** (від італійського *legato* – зв'язаний) : ним варто показувати **злиття слів** у вимові, якщо вони вимовляються як одне ціле (тобто як **фонетичне слово**), коли між ними пауза відсутня.

Щоб стати добрими промовцями, одні – невтомно вправляються, а інші, на жаль, лінуються.

Ого, скажеш ти, як усього багато! Авжеж! Однак саме така **підготовча робота** допоможе тобі показати себе чудовим **промовцем / промовицею чи декламатором / дакламаторкою**.

Не забувай, що після створення самої партитури необхідно працювати за нею під час підготовки до виступу. І не один раз, а стільки, скільки потрібно, щоб відчувати себе впевнено. За підсумками **репетицій** можна вносити деякі корективи в початкову партитуру, якщо це покращить твій виступ.

Уподібнення звуків за м'якістю

Пам'ятаєш, що таке **уподібнення приголосних звуків**?

Авжеж, це **звуковий (фонетичний) процес**, унаслідок якого **приголосні звуки**, які опинилися в мовленнєвому потоці поряд, стають схожі одне на одного, уподібнюються одне до одного, завдяки чому їх стає легше вимовляти.

Раніше в тебе була змога розібратися, чому й коли приголосні звуки уподібнюються одне до одного. І ти, безперечно, чудово пам'ятаєш про такі види уподібнення, як:

- **за глухістю**, наприклад: *ле[гк]о > ле[жк]о*;
- **за дзвінкістю**, наприклад: *фу[тб]ол > фу[дб]ол*;
- **за місцем і способом творення**, наприклад: *[жж]увати > [ж:]увати, ма[сш]таб > ма[ш:]таб, ті[тч]ин > ті[ч:]ин*.

Є ще один вид уподібнення – **уподібнення за м'якістю**. Цей вид уподібнення приголосних звуків відбувається тоді, коли порядок у словах опиняються два **приголосні звуки**, другий із яких **м'який**, а перший – **твердий**.

Пам'ятаєш, які звуки в нашій мові м'які? – Так, це 10 звуків:

[д'], [т'], [з'], [с'], [ц'], [л'], [н'], [р'], [дз'] та [й].

Однак не всі із цих м'яких звуків беруть участь в процесах уподібнення. Ніколи не впливають на попередні звуки звук [й] та звук [р']. Інші ж звуки, опиняючись у мовленнєвому потоці після якогось твердого приголосного звука, уподібнюють попередній звук до себе за ознакою м'якості.

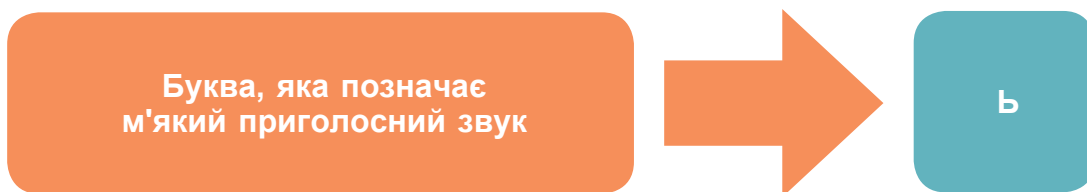
Зверни увагу, що є два випадки уподібнення за м'якістю:

- коли тверді парні приголосні звуки [д], [т], [з], [с], [ц], [н] опиняються перед м'якими звуками [д'], [т'], [з'], [с'], [ц'], [л'], [н']. Наприклад: [ра́д'існ^є́ї] – [ра́д'іс'т'], [р'ізн^є́ї] – [р'ізн'і]. До речі, деякі звуки не дуже люблять уподібнюватися за м'якістю. Це зокрема стосується звуків [д], [т] та [р]. Зазвичай вони перед наступним м'яким звуком залишаються твердими: [дн'і], [тл'іти], [гва́рд'і́я].
- коли тверді приголосні (свистячі) [з], [с], [ц], [дз] опиняються перед напівм'якими. Наприклад: [з'м'і́я́], [с'в'а́то], [дз'в'а́к], [ц'в'а́х].

Результати уподібнення не відображаємо на письмі.

Орфографічні правила вживання м'якого знака

Як ти вже добре знаєш, **м'який знак** – це буквенний знак, який не позначає жодного звука, а лише інформує про те, що попередня буква позначає м'який приголосний звук.

Увага!

В українських питомих (тобто не іншомовних) словах м'який знак можеш писати лише після букв **д, т, з, с, ц, л, н, р**, що позначають м'які приголосні звуки.

М'який знак ніколи НЕ пишемо в українських слова після букв **б, п, в, м, ф, г, х, ґ, к, ж, ш, щ, ч**, що позначають пом'якшені приголосні звуки.

При додаванні суфікса **-ськ-** до іменників з основами на м'які звуки [д'], [т'], [н'] м'який знак не пишемо: *Бершадь* – *бершадський*, *Ірпінь* – *ірпінський*, *кінь* – *кінський*, *Прип'ять* – *прип'ятський*. Не пишемо м'який знак і тоді, коли маємо уподібнення приголосних звуків за м'якістю:

пан [пан] – панський [пáн'с'ки^єї].

Натомість при додаванні суфікса **-ськ-** до іменників з основою як на твердий [л], так і на м'який [л'] м'який знак перед **-ськ-** пишемо: *село* – *сільський*, *коваль* – *ковальський*, *Маріуполь* – *маріупольський*, *Овідіополь* – *Овідіопольський*, *Ліверпуль* – *ліверпульський*.

Іншими словами, у цих випадках важливо пам'ятати про орфограму «М'який знак перед суфіксом **-ськ-**».

Буквосполучення **ьо, ьоо**

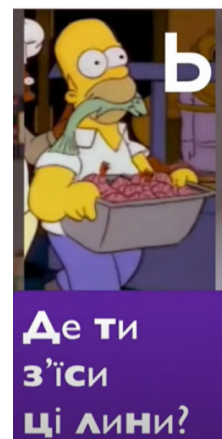
Позиція в слові	ьо	ьоо
Середина слова після букв на позначення приголосних	Показує м'яку вимову попереднього приголосного перед [о]: <i>сьогодні, верьовка, дзьоб</i>	Показує м'яку вимову попереднього приголосного та його роздільну вимову зі звуком [й], після якого йде [о]: <i>бульйон мільйон, павільйон</i>

Мем

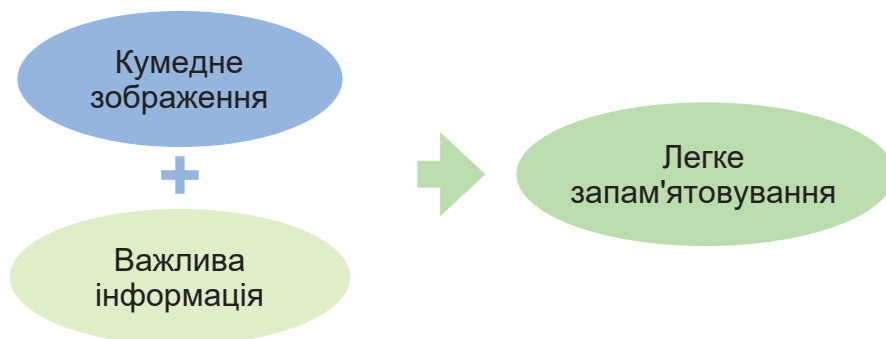
Мем (від англійського *tete*) – поширений в онлайновому середовищі **медіа-жанр**, у якому **інформація гумористичного змісту** передається за допомогою графічного **зображення** або **відео**.

За структурою меми є доволі простим **жанром**: у них поєднано **зображення** (фотографію, коротке відео тощо) та лаконічний **текст**. Тобто найчастіше меми – це **вторинні творчі продукти**: вони створені кимось на основі вже раніше створеного, але з доречним додаванням якихось деталей, зокрема текстових, завдяки яким виникає **гумористичний ефект**.

Щоб зрозуміти попередню інформацію, поглянь, наприклад, на низку мемів щодо **м'яких приголосних звуків** та їх позначення на письмі.

Правда ж, кумедно? Але не тільки кумедно, а ще й **корисно**! Виявляється, поєднання **емоційного зображення** та **потрібної інформації**, тобто своєрідна візуалізація цієї інформації, допомагає легше запам'ятовувати її.

Тож можеш це взяти на озброєння й створювати власні меми, щоб запам'ятовувати те, що дійсно треба запам'ятати, аби стати вправним у **мовленні й читанні**.

Якщо ж ти натрапиш на вже створені кимось меми, то тобі доведеться з ними ще попрацювати, адже потрібно буде:

- **декодувати** їх (тобто зрозуміти їх смисл, пов'язати зображення й текст);
- **дослідити** їх (тобто з'ясувати, чи відповідає інформація на них дійсності; де правда, а де вигадка; наскільки повною є інформація тощо).

Наостанок зверни увагу, що мем – це не тільки гумористичні зображення. Це слово має й інше, ширше, серйозніше значення. **Мем** ще розуміють як **одиницю культурної інформації**, яка поширювана від однієї людини до іншої за допомогою мовлення, письма, відео, ритуалів, жестів тощо.

Увага!

Іменник чоловічого роду **мем** у формі родового відмінка однини має закінчення **-а**: *О, а я й не бачила такого класного мема.*

Відгук

Раніше в тебе була змога попрактикуватися в ролі **рецензента / рецензентки**, і ти пам'ятаєш, що **рецензія** – це публікація, у якій автор аналізує художній чи науковий твір (наприклад, наукову статтю), театральну виставу, кінострічку чи мультфільм, виставку в музеї чи якийсь інший культурний захід, а також висловлює свої суб'єктивні враження від рецензованого й оцінює його. Своєрідним «братом» рецензії є **відгук**.

Відгук – це коротко висловлена думка про книгу, твір чи інший продукт творчої чи наукової діяльності з вираженням власного ставлення до них. У наш час відгук – дуже поширений **мовленнєвий жанр**, зокрема характерний для **наукового** (наприклад, відгук наукового керівника про роботу свого учня), **офіційно-ділового** (наприклад, відгук про результати чиеїсь діяльності) та **публіцистичного** (наприклад, відгук про якусь книжку чи спектакль у засобах масової інформації) **стилів мовлення**.

Відгуки часто з'являються на **книжкових сайтах**, у **соцмережах** і впливають на **рейтинги** книжок чи на **популярність** якихось виставок, пісень, концертів, фільмів, мультфільмів тощо.

На відміну від **рецензії**, яка базується на **фактах**, **відгук** часто є висловлюванням **оцінних суджень**.

Як називати ту **особу**, яка дає відгук? Виявляється, що такого слова не існує (*до речі, можеш запропонувати свій варіант*). Тому найчастіше для позначення особи, яка дає відгук, також використовують слова *рецензент* / *рецензентка*.

Якщо твоїм завданням буде дати **усний відгук**, то це може бути **репліка** або кілька, якими ти чітко означиш свою думку. Однак не забувай, що усний відгук варто будувати логічно й послідовно, а це означає, що в ньому ти маєш:

- **спочатку** назвати те, щодо чого ти даєш відгук, і висловити загальну думку;
- **потім** висловити детально свої міркування й оцінки;
- **і** наприкінці узагальнити свою думку, стисло й чітко заявити свою позицію, висновок.

Якщо ж твоїм завданням буде створити **письмовий відгук**, то май на увазі, що в ньому повинні бути такі **елементи**:

- **назва** (ВІДГУК);
- **заголовок** (про що саме відгук?);
- **текст** відгуку, у якому мають бути всі необхідні **частини**, а саме:
  - **вступ** (де варто повідомити, хто є автором тексту чи іншого продукту, про який ти пишеш відгук);
  - **основна частина** (тут варто висловити свої думки щодо тексту чи продукту, про які ти пишеш відгук; варто не забувати про те, що довіряти будуть такому відгуку, який спирається на докази, приклади тощо);
  - **висновок** (тут варто стисло узагальнити свої думки та чітко вказати, як ти оцінюєш текст чи інший продукт (позитивно чи негативно), чи рекомендуєш ти їх іншим (дуже раджу, раджу, не раджу) тощо);
- **дата** написання (це важливо, адже із часом ти можеш змінити свою думку і тоді напишеш, можливо, новий відгук);
- **підпис** (якщо це офіційний документ; підпис має містити інформацію про статус того, хто створив відгук, а також його ім'я та прізвище).

Увага!

Іменник чоловічого роду *відгук*, як і слово *відзив*, у формі родового відмінка **однини** має закінчення **-у**. На мій твір ще немає відгуку від однокласників.

Нотатка. Із часом ти матимеш змогу попрактикуватися створювати об'єктивні відгуки про прочитане, зокрема й про роботи своїх однокласників чи однокласниць.